

A francia forradalom és az egyház.

— Olvasta dr. Hase Károly Jénában 1868. jan. 15-én. —

Az első francia forradalom egy tragoedia, előadva egy egész nép által; eszméjében nagy, erélyében rendkívüli, végződve vér s könyekben. Ez esemény egyházi része nem bír a politikainak tragikai érdekével. Az első felvonásban ritka elevenség s gyöngédséggel vannak tárgyalva az állam és egyház közötti viszony kérdései; a második felvonás feleletet ad e kérdésre: meddig állhat fenn egy modern miveltségű nép ker. vallás nélkül?

Két osztály, a klérus és nemesség, megmérhetlen kiváltságokat birt szembe egy adók által elnyomott néppel, melyben a szabadság gondolata már gyúladni kezdett. Kitérését az udvar százados vétke ama bűntéher siettette, mely alatt az állam összeomlott. Az országrendek összehívása volt a közvélemény által követett mentőeszköz az állambukástól.

Hajdan, a francia koronának a pápaság elleni harcában, a klérus és nemesség képviselőihez csatoltattak volt a városok követői is, egy harmadik rend. Ezek választása módja soha szabályozva ném lévén, csak homályos emlékezetben maradt fenn; most tehát egészen a kormány kényétől függött. Mivel pedig előre látható volt, hogy kénytelenek lesznek a magas klérustól, a prelaturától áldozatot követelni, kedvezett a választási törvény a papoknak.

A választás eredménye a papi rendre nézve a következő volt: 47 püspök, 53 prelat, 187 pap.

A kormány így okoskodott: a három osztálynak elkülönített kamarát kell képeznie, úgy hogy a harmadik rend, bár a legnépesebb, a más kettő által mindég leszavastassék. Franciaországot azonban Sieyes püspöki helytartó egy röpirata szárnyalta be: „Mi a harmadik rend.“ Felelet: semmi! Mi kell hogy legyen? Minden! Mert ereje 25 millió, 80,000 pap és 120,000 nemessel szemben.“ Elhallgatta, hogy a kiváltságos osztály az összes föld-

birtoknak csaknem felét bírta: hanem épen mert azt bírta, ebben állott a nép keserű sorsa. Kérdés és felelet egyaránt túlhatás volt, de a nép gondolatát foglalta magában a törvény előtti egyenlőségre nézve, s a forradalom programjává lett.

Ebben a szellemben követelte már most a harmadik rend, hogy a nemesség és klérus vele, a nép küldötteivel egy gyűlést képezzen. Eleinte mindkettő vonogatta magát. Azonban egyes papok, kik magokat a nép fiainak érezték, átmentek a harmadik rendhez, s végre többségöknél fogva magokkal vitték a prelatusokat. Most a nemesség egyedül állván kénytelen volt hasonlót tenni. Kifejlődött tehát egy nemzetgyűlés. Nemsokára bebizonyult, hogy ez a valódi souveraenitas, míg a nép maga tömegekből áll; a tömegek azonban megkísérlék azt közvetlenül gyakorolni.

A kiváltságos osztályok a szükségesség érzetében elhatározták áldozatot hozni. — Javaiknak egyenlő megadóztatását ellenmondás nélkül fogadták el. Ezután arra a gondolatra jöttek: valjon nem lehetne-e a felesleges templomi edényeket beolvasztatni? A párisi érsek, a papi karral tartott rövid tanácskozás után, kinyilatkoztatta, hogy abban semmi nehézség sincsen, hisz az egyház már több ízben adta e holt kincseket segedelmül a szegényeknek, vagy szükségében az államnak. A határozat egyhangulag meg lett állítva, hogy t. i. minden nélkülözhető nemes érc-eszközt a legközelebbi pénzverdébe szállítsanak.

Ez azonban még nem volt menekülés az állam-adósságtól, mert ez évenként 224 millió frank adót igényelt, s minden bevételt egy szörnyű deficitbe nyelt, mely a folyó rendetlenségek miatt havonként növekedett.

Ekkor megszólalt Autin püspöke Taleirand: „Fizessük ki tehát az államadósságot az egyházi vagyonból, mert hisz az a nemzet sajátja. Felesleges kolostorok és prelaturák eltörlésével évenként 100 millió marad az egyház javára, néhány év múlva 80 millió a nyugdíjasok halálával; ennekutánna a nemzet rendelkezésére 70 millió, mely fekvő javakban 2100 millió frank értékű tőkét képez. Hitelezőink örömmel belé egyeznek, ha mi a

vételárnak bár egy részét azon összegek törlesztésével engedjük fizetni, melylyel az állam nekik tartozik.“ Mindenki megértette ebben, a mit Taleyrand elhallgatott, az összes egyházi-javak elfoglalását az állam által.

Ez ellen felhozott mindaz, a mi a kegyes alapítványok sértetlensége mellett szól, és annak veszélyessége, hogy az egyház eltartása jövőben a nép megadóztatásából történjék! Sieyès szemrehányása városok és falvakon keresztül hangzott; „Szabadok akartok lenni, s még igazságosok sem vagytok“! A prelatusok elszörnyedtek a gondolatra, hogy nekik majd zsoldot kelljen huzniok.

Mirabeau válaszolt; „Én csak három módot tudok a társadalomban megélni: a munkáért megjutalmaztatni, koldulni, vagy lopni.“ Figyelmeztették, hogy a becsületesen szerzett vagyont és örökölt gazdagságot elfeledte.

Az új korban felmerült nagy kérdések egyike volt feltéve a következőkben: szabad önelhatározások következtében, melyek nagyobbára elmúlt századok szüleményei, az egyház oly gazdagság birtokában van, melynek fölöslege jelenleg semmi élő igazolással nem bír; az állam ennek lefoglalásával megmentheti magát: teheti-e?

Mirabeau-nak 1789. október 30-iki beszéde magában foglal minden nézpontot ennek eldöntése körül:

Ha egy nagy nemzet gyűlésében oly kérdés fordul elő, mely által tagjainak egy nagy része, a társadalomnak egy tiszteletr legméltóbb osztálya érdekelve van, sőt a mely által egyszersmind a tulajdon sérthetetlen jogai és az egész társadalmi viszony alapelvei vannak közlelről érintve: igen is méltán igényli azt a fáradságot, hogy bizonyos vallásos lassúsággal tárgyalassék. Kétségkivül ilyen ez a kérdés: kit illet egyházi javaink felett a tulajdonjog? Némely szónokok csupán azt az érdeket tartották szem előtt, mely itten az államot vezérli; de ez az alapok bármily nagy legyen is, még sem jogosíthatná fel a gyűlést arra, hogy az egyházi javakat a nemzet számára ítélje, ha ez a klérus birtokjogainak meg-

sértése nélkül nem történhetnék. Mondották itt nekünk, hogy semmi sem hasznos, a mi nem jogos; nem is lesz közülünk senkinek kedve az elvet megtámadni. Másrészről beszéltek ama befolyásról, melyet a javasolt határozat a nyilvános hitelre gyakorolna; a megmérhetetlen jelzálogról, melyet ez az állam hitelezőinek nyújtana, és a bizalomról, mely ez által abban a pillanatban élesztetnék föl ismét, midőn egészen elveszetteknek látszik. De e reménységben csalatkoznánk, ha a világ abban a határozatban, mely az egyházi javakat államjavaknak nyilvánítja, csak egy törvénytelen erőszak szentesítését volna kénytelen látni. Ha az állam semmi módon sem menekülhetne is a veszélyektől, melyek minket minden felől fenyegetnek, én mégis inkább biznám sorsát ama gondviselésre, mely népe k és királyok felett őrködik, hogy sem ilyen eszközre adjam szavazatomat.

Itt visszamegy a tulajdon mély alapelveire. Sérthetetlennek mondja az egyén tulajdonát, mert ő csak azért lépett be az államtársaságba, és szabadságának egyrészét azért áldozta fel, hogy jogának védelmet találjon. Másképp van a dolog testületek birtokával, melyek mint olyanok, csak az állam által állanak fenn. Ezek kénytelenek engedni az állam legfőbb törvényének — a közjólétnek. — Azon felül egy emberi mű sincs balhatatlanságra készítve. A kegyes alapítványokra nézve is, beszéljenek róla bármily vallásos tisztelettel, általában szükség, hogy legyen egy hatalom, mely azokat megszüntethesse, különben végre minden egyéni birtokot elnyelnének, ha egyszer a hiúség számításait azok megsokszorozásában találná. Ha mindazon emberek, a kik valaha éltek, mindnyájan külön sirt ohajtottak voltak: egyszer csak mégis beállana a kényszerűség a sírokat összerombolni, hogy a föld a termelés számára fennmaradjon, és a halottak porát háborgatni, hogy az élők táplálkozhassanak.

Végre így szól: „Mit akartam bebizonyítani? Alapelvül kell elismerni azt, hogy a valódi birtokjog a klérus javai felett mást nem illethet, mint a nemzetet. Nem kívántam egyebet, minthogy a gyűlés ez alapelvet szentesítse. — S csupán azért kívántam ezt,

mert elvitázhatatlan igazságot foglal magában. Egy igazság pedig egy államot megmenthet, valamint egy tévely megdöntheti azt. Hogy azonban senki se kételkedjék a nagy lelkiségben, melylyel a nemzet lelkészeinek legszükségesebb és tiszteletre legméltóbb osztálya iránt viseltetik, kívántam egyszersmind, hogy még most kinyilvánítsuk azt a határozatot, melynek értelmében egy papnak, egy falusi papnak is évi jövedelme ezentúl 1200 franknál kevesebbre ne tétessék.“

A határozat abban az értelemben lett fogalmazva: „A nemzet gyűlés kinyilatkoztatja: 1) hogy a nemzetnek joga van minden egyházi javak felett rendelkezni, ha magára vállalja a kötelezettséget, hogy az egyház minden szükségeiről illő módon gondoskodik; 2) hogy azon intézkedésekben, melyek a lelkészek jövőbeli tartását illetik, egy pap számára évi fizetésül — szállás és ahoz tartozó javakon kívül — 1200 franknál kevesebb ne határozassék.

Ezután az állam birtokba helyezte magát. Ez volt a gazdag jegy-ajándék a forradalomhoz, egy forgalomba indult hatalom, ha a féketvesztett szenvedélyek elő nem lépnek, minden rend felforgatására.

Az egyház birtokának egy nagy része a kolostorokhoz tartozott. Most szabad lett azok eltörlése. Egy mérsékelt párt ez intézkedés ellen volt; mert ez által egy csomó, heves és hosszú kényszer által izgatott szenvedélyü ember löketnék ki a világba; a még előkészítetlen nép részvétet tanusítana a kolostorok sorsa iránt; nyugdíjak által kimerítetténe a kolostor-javak; „olyanok vagytok — mondák — mint Louisiana-ban a vadak, melyek levágják a fát, hogy gyümölcsét élvezhessék.“ Csak a felesleges gazdagságot kellene elvenni a kolostoroktól, s csak is egyháziatlanná letteket eltörlölni.

A gyűlés azonban egy magasabb szempontra engedte magát ragadtatni; egy szabad államhoz nem illik kényszerítő hatalmával természetellenes örök fogadalmakat érvényben tartatni. És ily módon keresztül vitetett a végzés, hogy: „A törvény semmiféle rend-

fogadalmat nem ismer el; mindenki kiléphet, a törvényszékek két hóig elfogadják mindenkinek határozatát; a kilépők a kolostorokban maradékkal egyenlő évi díjban részesülnek.“ Erre nézve illő mennyiség határozottatott, a rend életmódja és az egyesek életkorához képest. És így Franciaország kolostorai felnyitak több mint 50,000 ember előtt, a kik örök fogadalmakkal voltak bilincselve.

E változásban az a kérdés is felmerült: vajon a kolostori fogadalmak az igaz vallás szellemével megegyeznek-e? Egy püspök Istent káromlásnak nevezte azt, s erre azt az óhaját nyilvánította: fejeztetnék ki egy tételben az új alkotmány elején, hogy: „a kath. vallás Franciaország nemzeti vallása.“ — Némelyek hajlandók voltak azzal erőltetni az indítványt, hogy az egyház veszélyben van.

Mirabeau válaszolt: „az vagy kiváltság: senkinek sem szabad illet bírnia; vagy csupán tény, hogy a franciák többsége a kath. egyházhoz tartozik: ez statistikai számítás, nem tartozik a törvénybe.“

Főlemlítették mindazon keserű nyomást, melyet a protestánsok kétszáz év óta ez állam-vallás részéről szenvedtek. A püspökök ellenben a korlátlan vallásszabadság veszélyeire hívták fel a figyelmet, nyomosan utalván a francia nép egyháziasságára; ők a protestáns isteni tiszteletet csak az eddigi rendőri korlátozottságok között akarták továbbra is tűrni.

Mirabeau válaszolt: „Én nem akarok türelmet prédikálni. A legkorlátlanabb vallásszabadság oly szent jog, hogy azzal szembe maga e kifejezés: türelem, némi zsarnokit foglal magában. Egy oly hatalomnak, mely tűrni tud, már magában annak létele nyilatkozat a hitszabadság ellen, mert hisz az is lehetséges, hogy nem fog tűrni.“

„Kérem csak azokat közöttünk, a kik oly sok rendetlenséget jósolnak, melyeket egy korlátlan vallásszabadság idézne elő a királyságban, gondolják meg, hogy a türelem a mi szomszédaink között semmi oly mérges gyümölcsöket nem termett, minthogy Németországon, Holland és Angliában a protestánsok magokat

legalább ebben a világban egészen tűrhetőleg rendezték be, bár mi legyen is sorsuk egy más világban.“

Azután közéje sujtott a zajos vitának egyet azon villámok közül, melyekkel a gyűlést néha megrázkódhatta: „Arra emlékeztettek minket, hogy XIV. Lajos megesküdtött a kath. valláson kívül mást birodalmában meg nem tűrni. Semmi bizonyítványt nem kívánok ez állításhoz, mert mire nem esküdhethnék meg egy király, ki a nantesi edictumot visszavonta!? Hanem egy másik emlékezet emelkedik föl bennem. E helyről szemembe ötlük az ablak, melyből egy király, saját alattvalóinak gyilkosa, a földnek érdekeit a mennyországéval összeelegyítvén, a Bertalan-éjhez a jelt adta!“

Ezután államvallásról nem volt többé szó. A törvény mint az emberi jogok alkatrésze egyszerűen így fogalmaztatott: „Senki elveiért, még vallási elveiért se háborgattassék, valameddig azok terjesztése által a nyilvános törvények által megállított rendet nem zavarja.

Az eredmény természetes viszfényében az a vélemény képződött, mintha a szabadság fája mindjárt kezdetben az egyház romjain emeltetett volna fel.

A forradalmat természetesen egy forradalmi irodalom is megelőzte, mely ama vad tételt állította fel, hogy: a népek üdve nem jó el addig, míg az utolsó király az utolsó pap béivel meg nem fojtatik.

A forradalom szóvivői a nemzetgyűlésen azonban nem is gondoltak egy harc merényletére a nép hitével szemben. A papok között pl. Gregoire, már akkor buzgó republikánus, ki a királyok történelmét, népek kinzói történelmének nevezte, leglelkiesmeretesebben járt el lelkeszi hivatalában, s az azutáni évekről is találtattak levelek, melyek teljesen igazolják a ragaszkodást, mely őt és az ő akkori falusi közönségét összefűzte. Ő minden változó körülmények között, melyeket átélt, következetes maradt törekvésében: szövetséget hozni létre a demokrácia és ker. vallás között.

S ha a püspökök között egy Taleyrand születésénél fogva a magas arisztokráciához tartozva, semmi mélyebb egyházi érdeket

nem is képviselt, hanem mindig csak a győzelemgazdag párt felé hajolt: azért mégis püspököknek érezte magát, s úgy vélekedett, hogy a lelkek nagy mozgalmában illő az egyháznak is előhaladni.

Az egyházi ügyek számára kiküldött válaszmányba valódi kath. kegyességű emberek választottak, utódai egy pártnak, mely teljes keresztényi mély meggyőződéssel vállalkozott volt a század elején a kath. egyház reformálására, de egy másik t. i. a jesuita párttól, a pápa befolyása által, lázadás név alatt elnyomatott.

Most tehát gondolták: elérkezett már az idő eszméjüket megvalósítani, hogy t. i. a klérus, a gazdagság csábító fényét nélkülözve, kénytelen legyen valódi érdem után törekedni.

Hogy ez nem sikerült, legközelebről azok hibája volt, a kik nem keresztényiességet minden áldozat árán, hanem egyháziasságot akartak gazdag jövedelmekkel: pedig a forradalom oly rettenetes menete lehetlenné lett volna, ha az egyház hatalmas ott, hol hatalmának valódi alapvonásai vannak, a szivekben.

Mínthogy a szükséges gazdálkodás tekintetéből már nem nélkülözhető, az új állam-alkotmánynyal egy időben megjelent az egyházi bizottmány előterjesztéséből egy új egyházi-alkotmány is e cím alatt: a klérus polgári alkotmánya.

Alapvonásai ezek:

Először: „A birodalom minden kerülete egy püspöki egyházmegyét foglal magában:“ Ez által segítve lett a püspöki kerületek nagy egyenlőtlenségén, mely az egyház előkorából fejlődött volt ki. Franciaország épen 83 kerületre volt felosztva. Eddig 136 püspöke volt, tehát 53-at elbocsátottak.

Másodszor: „Minden francia polgárnak meg van tiltva idegen püspök tekintélyét elismerni.“ Ez a nemzeti egyház függetlensége volt, az emancipatio Róma alól. „Ez azonban ne legyen hátrányára a hitközösségnek, mely az egyház látható fejével fenn tartandó.“

Harmadszor: „Minden — a lelkészségen kívül levő egyházi hivatalok azonnal felfüggesztendőek.“ Ez volt a halaldőfés a henyé hivatalokra, az egyházi járadékokra nézve. Fenntartásuk csak

a végre érvényesítettett, hogy tiszteletteljes nyughelyet nyujtsanak öreg kiszolgált papok számára. Az egyházi hivatal védője viszonzá erre: „sokkal jobban tudunk mi kiszolgált papjainkról gondoskodni. Hagyják csak őket hivatalaikban és adjanak melléjük egy, a nemzeti kincstárból fizetett segédet, a ki foglalkozásaikat kevesbitse. Ez által a papokról s egyszersmind közönségükről is gondoskodva lesz.”

„Minő szerencsésebb helyzetet kívánhatna magának egy jó pap, mint a mely a terheken kívül, melyeket tovább nem hordozhat, minden egyebet nyujt, a mi neki az életet eddig kedvessé tette, miközben sem eddigi életmódjából, sem azok köréből ki nem szakíttatnék, kiket hosszú időn keresztül gyermekeiként szeretett. És minő szerencsének kellene lenni a pap hivi részére is, magok közt birni a tisztos öreget, kit megszoktak atyjokként szeretni. Öregsége és gyengesége ugyan nem engedné meg neki, hogy hozzájók menjen, de elmehetnének ők hozzá, és így tovább is vezérök, vigasztalójok lehetne. Az ilyenmü nyugalmas jóval felül mulná azt, melyet mi papjainknak a káptalanokban nyujtahnánk.”

Negyedszer: „Minden egyházi hivatalok jövőben népválasztás által töltendők be.“ A főpapoknak ezt, mint régi egyházi szokást kellett elismerniök. De a nép választás ez idő szerinti ferdeségeit következőleg rajzolták: „Választható lelkészeink serege ellepi az országútakat, rendre járja a házakat, hogy szavazatot kolduljon és vásároljon. Ezután papjaink tolongani fognak a népmultságokra, a közemberek lakmározásaira, egyikén a hizelgés, másikon a mulattató szerepét játszani; mert főtanulmányok a nép megnyerésének mestersége lesz. Az állás elveszti méltóságát s tiz év mulva már nem lesz papság.”

E sötét jóslatokkal szemben fölemlítették, hogy Franciaország pöspökei eddig a királyok kéjencnői által tétettek, és oly pöspökök által a papok.

Sokkal csábítóbb volt az egyház régi szokása, hogysem attól menekülni lehessen. A választás azonban gondosan korlátoztatott;

nem közvetlenül a községek, hanem „azon választó férfiak által töltendő be évenként minden megürült állomás egy kerületen belül, kik már mint olyanok a közönségtől vannak választva a kerületi hivatalnokok és nemzetgyűlési követek választására. Míg a választás bizonyos vasárnap a főtemplomban a mise után foly, protestánsok és zsidók kizáratnak. Ezután következnek a választóképesség meghatározott feltételei.

Az utolsó szakasz az évi fizetést illeti. A bizottmányi jelentés az apostol szavaival kezdődik: „Ha eledelünk és ruházatunk van, legyünk megelégedettek.“ A szelid megelégedésről más idézetek is bőven fordulnak elő. „De bár mily igazak legyenek is ez alapelvek, a bizottmány nem győződhetett meg arról, hogy ezeket most szorosan alkalmazni lehessen. Csak azoktól kell valamit elvenni, a kik igen sokat birnak.“

A püspökök fizetése kellő tekintettel állítottatott meg: a legkisebb kör püspökének 12,000 frank, a párisi püspöknek 50,000. Továbbá az akkori prélátusok számára 15,000 — 75,000-ig. Nem volt szükön mérve; de némelyek eddig 200,000-et is huztak. A papoké határozottan megjavítottatott 1200-tól 6000 frankig; a segédek számára 700 lett a minimum; ezek közül sokan eddig csak 300-at kaptak.

A gyűlésben jelenlevő püspökök aggálylyal hallgatták ezt; de akadt a szabadelvűek között egy barátjuk, a ki azzal állott elő, hogy: saját magukért nem, de a szegényekért többre van szükségök. Ki fog különben azon szerencsétlenekről gondoskodni, a kiket igen szégyen lenne az ajtók előtt koldulni engedni!?

Ennek azt felelték, hogy tévedett a személyekben: a püspököket feleserélte a papokkal. „Nagyon is titokban kellett a mi püspökeinknek jótéteményeiket osztogatni; mert ki hallott valaha azokról! De arról gyakran hallottunk, hogy szegény falusi papjaink megosztották falat-kenyereket azon szerencsétlenekkel, kiket a püspökök szolgálai, azok palotáinak kapuitól elűztek.“

A püspökök mostani jövedelmöknek egy harmadát áldozatul ajánlották. „Háztartásuk a megszokott kényelemre van berendezve.

A jelen nemzedék iránt nagy lelkűnek kellene lenni. Többnyire öregek, s nagyon nehéz lenne az élet-módot egyszerre csak megváltoztatni. Egy kény ur szándékának keresztülvitelére feláldozhat egy nemzedéket, ő kénytelenítve van terveit gyorsan kivinni, különben abba maradnak; de nekünk, egy szabad felvilágosodott nemzetnek, kik a végtelenre kihatunk, ki a jövő századokra ép oly biztosan számíthatunk, mint a jelen pillanatra, bár mily jogos és hasznos legyen is amaz intézkedés, mi okunk lehetne így járni el!?”

Ekkor felemelkedett Robespierre, az apostoli szegénységnek e kedvelője, ki most még kevéssé volt ismert: „A püspökök iránti kedvezésre hívták fel nagylelkűségét és bőkezűségét a nemzetnek, egy oly nagy nemzetnek — mondják. Milyen hát az a nagylelkűség, mely egy nagy vagy kis nemzet — és annak képviselőihez egyaránt illik? Ennek ugyan is, a mennyire lehet, az egészre ki kell terjeszkednie, de első tárgyává a polgárok legszegényebb osztályát tegye. Nem szabad kizárólag egyes szerencsétlenekért érdeklődni, a kik arra vannak kárhóztatva, hogy nem több mint 30,000 frank évi jövedelmet felemésztszenek. Én e nagylelkűséget polgártársaink azon nagyszámu csoportja iránt hívom fel, kik a régi rendszer alatt leginkább szenvedtek; azon ezer meg ezer családnya számára hívom fel, kiknél hiányzik az eszköz, gyermekeiket, kiket a hazának ajándékoztak, nevelni. Ha több mint jogosok, ha nagylelkűek akartok lenni, legyetek ezek iránt. Ha ti, mint a nemzet képviselői, feljogosítva érzitek magatokat bőkezűeknek lenni: irányozzátok érzéseteket legalább valódi érdem és szükség, ne pedig női szánakozással képzelt szerencsétlenség felé.“

A bizottmány ajánlata mellett maradtak. Az új beosztás szerint feleslegessé lett püspökök, valamint az új alkotmány következtében lemondott papok számára illő évi díj rendeltetett; a püspököknek 10,000 frank.

Ez egyházalkotmány különösen a prelatusok részéről történt sokféle ellenmondás között befejeztetett; ezek a vallás megbukásának, az isteni jogba való avatkozásnak nevezték azt.

Velük szembe felhozták mindazt, a mit az újabb kor az egyház külső önálló jogterére nézve érvényesített, hogy: ez nem a hitet, nem a vallást illeti; ez a külső mindig változott; ez csak polgári alkotmánya a klérusnak.

1790. októberében harminc jelen volt püspök egy nyilatkozatot adott be, melyben állítják: hogy a nemzetgyűlés azon hatalmat ragadta magához, melyet Krisztus a maga egyházára ruházott; tehát ama végzések érvénytelenek, s csak az által szentesíthetők, ha a szent atya és egy nemzeti zsinat elfogadja azokat. Engedjék meg nekik egy olyan tartását és ők engedni fognak mindenben, a mi csak lelkiismeretükkel nem ellenkezik.

Mirabeau erre zivataros beszédeinek egyikével felelt: „Az ármány, mely itt közöttünk képződött, és új alkotmányunk megbuktatására esküdött, végre leálcázta magát. Még ugyan a barátnak képmutató nyelvén beszél, mely neki már természetévé vált; de ezen beszédben lázadásának terve van rejtve. Azt a színezetet adja, mintha előbb a római szék elhatározását várnák a klérus alkotmányára nézve.

„De miért mondja hát ki már előre kárhozhatását a felett! miért tesz már készülődéseket a kath. Franciaországot, a szabad Franciaország ellen fegyverezni! Nem annak-e ez nyilvános jele, hogy a határozatot, a melytől Franciaország sorsát függővé akarják tenni, már előre tudják; és hogy azért tudják, mert ők diktálták!“

„És miben mutatkozunk mi az egyház üldözőiként? Mi legnyomósabb oka panaszainknak? Mi a vallás szentelyébe nyultunk, mert szolgálainak választását visszaadtuk a népnek. Franciaország püspökei! akarjátok-e itt tőlem hallani, a mit egész Franciaország ép oly jól tud, mint ti magatok: mily becestelen cselszövényeknek köszönik közöltetek legtöbbben püspökségre hivatásukat és az állást, a melyen most törvényeinkkel dacolnak? Föltárgyam-e ama tisztátalan forrást, melyből a francia egyház felett a legtöbb romlottság szétáradott? Föltárgyam-e aljasságait az eddigi kormánynak, a mely klerusunknak éppen egészséges, munkás

részét lökte vissza az egyházi méltóságoktól, s a szent tiara csak oly homlokok körül forgott, melyek már mindenféle bűnök bélyegével megvalának szégyenítve és a közmegvetés által megjegyezve? Nem szabad-e legalább az egyet mondanom, hogy az a leggyalázatosabb szemtelenség, ha főpapok, kik köztudomásilag oly egyháziatlan uton hatoltak fel, kárhóztatni merészelnék egy törvényt, mely által csak arról van gondoskodva, hogy utódaik ezen hivatalt csupán polgártársaik tiszta becsülése által nyerhessék el?“

„De hallgassatok rám Franciaország papjai, ha még halani tudtok! Én nem bírok jós tehetséggel; de sejtek valamit a dolgok menetéből és a nemzet jelleméből. E sejtelem után bizom magamban, esalhatatlanul megjósolni, hogy mi következik ebből, ha ti tovább is állhatatosan igyekezni fogtok a szabadság szellemét az ő menetében feltartóztatni. A nemzet utóljára kétkedni fog abban, hogy ti még hasznos polgárai lehessetek. A közbosszuság ekkor nem fogja tovább tűrni, hogy lelki ügyeink oly emberekre legyenek bízva, kiket szerencsénk ellenségeiként kell tekintenünk. A mi még ma legfennebb egy nyomós indítványnak tetszhetik, nemsokára a szükségesség által ránk parancsolt rendszabályul fog elismertetni. Indítványoztatni fog, hogy a nemzetgyűlés egyszerre minden egyházi hivatalt megürültnek nyilvánítson, s új betöltésöket rendeljen el, hogy a népnek alkalma legyen bizalmának megfelelő tanítókat választani, s vallásának jövő apostolaiban egyszersmind szabadságának és a szolgaságbóli megszabadulásának barátait tisztelje.“

Roszbab történt mint Mirabeau jósolta. A nemzetgyűlés, végzései iránt engedelmességet biztosítandó, elhatározta, hogy minden lelkész, a ki egyházi vagy iskolai hivatalt visel, esküt tegyen, ezt az esküt: „Esküszöm gondosan örködni a hívökre, kiknek vezetése reám bízott; esküszöm a nemzet, törvény és király iránt hű lenni; esküszöm a francia alkotmányt, névszerint azon határozatot, melyek a klerus polgári alkotmányát illetik, minden erőmmel épségben tartani.“

A követeknek a gyűlésben azonnal le kellett az esküt tenniök, a többieknek saját templomaikban a mise után, az országból távol levő papoknak két hó alatt; ki ezt elmulasztja, úgy tekintetik, mint a ki hivatalát önként letette; a ki megesküszik, s ez ellen tesz, mint lázadó.

Ez eskü nagy szerencsétlenség volt Franciaországra nézve, mert örökre elkülönítette a megesküdt, alkotmányos és római katl. papokat. Taleyrand és Gregoire 1791. jan. 2-án tették le az esküt. Kevesen követték őket. Tudták, hogy a pápa az egyháznak egy világi gyűlés által történt ezen átalakítását roszejja, roszejnia kell, ámbár a bulla, mely amaz esküt egyházi átok alá vetette, csak áprilisben jelent meg.

Taleyrand szentelte fel a nép által választott első püspököt. De a kath. gondolkozásmód erélye igazolta magát. Mély benyomást okozott a mint hallották, hogy nem csak majd minden püspök tagadta meg az esküt, hanem a papok közül is sokan főlebb becsülték egyházi meggyőződésüket hivataluknál.

A legszerencsétlenebb következmény a király fejét érte. XVI. Lajosnak a parlamentáris államrendszer nem volt ellenére, sőt jól esett, hogy a nemzetgyűlésnél felelős miniszterek többé nem háborgatják az államkormányzás minden aprólékosságaival; de a papok népválasztása által eltűntnek látta a papság szentségét, s a régi egyházrendszernek a szent atya akarata nélkül, sőt ellenére történt bukása miatt féltette lelki üdvét.

A nemzetgyűlés határozata csak az ő beleegyezésével válhatott törvénynyé, mert az első alkotmány fenntartott számára legalább egy halogató vetot. De fenyegetve népfelkelés által, szorgattatva minisztereitől, hosszas késedelmezés után 1790 dec. 26-án beleegyezését adta, félálnoksággal, mert azt remélte, hogy a pápa ellenzése és csendes ellenhatás következtében az új egyház életbe lépése nem fog sikerülni.

Miután lelkiismeretében le volt verve, bűnnel szennyevén be az új alkotmányt, tekintetét a külföld felé irányozva, és meg kezdett

barátkozni ama tárgyalásokkal, melyek az ő és a királyság megbukását vonták magok után.

Egyes püspökök már külföldre menekültek volt, s pásztori leveleikben izgatván a népet a nemzetgyűlés ellen, átkot mondtak az egyházi javak eladására, a vásárlókat pedig azzal rettentgették, hogy a feloldozás megfog tagadtatni az ítélő széken és halálos ágyakon egyaránt. Némely vidékeken csakugyan senki sem mert ajánlkozni, mégis azonnal 300 millió értékű adatott el s ment át ezer szolgálmas kézbe, kiknek érdeke ez által azonosult a forradaloméval.

A mint a nemzetgyűlés 1791 szeptemberében lelépett, nyílt ellenségeskedés állott be a római katolikusok és a szabad Franciaország között.

A birtoktalanok felizgatott szenvedése, a polgárság (bourgeoisie) bátortalansága, a nemesség hazaárulása, az udvar ingadozása és a külföl beelegyedése között összeomlott a trón és vele az oltár. A korlátlan szabadságból természeti törvény szerint kifejlődött a legtvénytelenebb zsarnokság.

Már keresztülhangzott az országon a kiáltás: „Harc a papoták ellen! Béke a kunyhókon!“ A klérus legnagyobb része az eskühalogatással úgy tűnt fel, mint az új alkotmány ellensége. A kath. aristokrata párt kimutatta gyűlöletét, az idegenek behívásával köszörülvén a polgárháboru törét.

A vendéei parasztok, mint minden forradalmi földnép, megfogható előnyökben részesülvén, inkább az egyház, mint a királyság érdekében keltek föl. A templomajtók előtt esküt tett papok voltak felakasztva.

Az esküt tettek között voltak sokan, kiknek egyetlen érdekük hivatal nyerhetés volt, s püspöki hivatalt most csakugyan könnyen is lehetett kapni. De a lelkiismeretes katolikusok kerülték őket, mint pápai átok alatt levőket.

A nép egy része kiáltott: „Le a szabadsággal, mely egyházunkat, örök üdvünket, veszélyezteti!“ A másik rész: „Mi szabadok és szerencsések vagyunk, le az egyházzal, mely javainktól meg

akar fosztani! velünk marad az Isten, ki a világot teremtette, a szabadság Istene!”

A szabadságnak szeretete némely kedélyekben vallássá lett. R o l a n d miniszternek a királyhoz intézett levelében, melyet neje fogalmazott, ez áll: „Az emberi jogok hirdetése evangéliummá lett és a francia alkotmány vallássá, melyért a nép kész meghalni.”

1792-nek késő nyarán, a mint a poroszok és osztrákok az emigránsokkal közeledtek, hogy a királyt megszabadítsák és a régi Franciaországot ismét helyreállítsák, Páris fogházai megteltek a nemesség és a klérus esküt megtagadt tagjaival. Hogy a rémes példa által minden ellentörekvés elfojtassék, vagy mint mondák, hogy árulók ne maradjanak hátuk mögött, mialatt a nép az ellenség ellen kivonul, a fogházakat egy felbérelt dühöngő csapatral rohantatták meg. A karmelita kolostorban 200 pap volt bezárva, köztük 3 püspök. Ezeket a templomban és a kolostorkertben halomra lövették, s minthogy némelyek csak megsebesültek, néhányan pedig sértetlenül maradtak, ezeket egyenként agyonvérték.

A forradalmi és kath. elv összeütközése az egyház bukására vezetett, mielőtt még a nemzetgyűlés népszerű egyházi alkotmánya gyökeret verhetett volna. A kevés számú megesküdött papok mit sem tehettek ellene.

Emelkedettebb szellemű republikánusok is csak pogány eszményképekről beszéltek. C h a r l o t t e C o r d a y, ki ifju életét feláldozta, hogy a hazát M a r a t-tól megmentse, így szólt a halál útján: „Remélem, hogy ezután Brutus- és a többi nagy republikánusokkal fogok élni. Gyűlölöm a papokat, a megesküdteket, mint a meg nem esküdteket.”

1793 őszén a hitszabadságról az ellenkezőre szédültek át a ker. vallás ellen. A képviselők, képviselői egy népnek, mely ker. nevelésben nőtt fel, elhatározták: a ker. vallást, mely e nép szívében egy évezreden át fölemelte és könyeit folszárasztotta, eltörölni és minden ker. emlékeket kiirtani. Uj időszámítás kezdődött a köz-

társaság évei szerint; a ker. hetek és egyházi ünnepek helyébe dekadok léptek, minden hónapban három; matematikai ünnepei a decimal-rendszernek. A ker. hittel eltűnt a ker. erkölcs: minthogy a házasság, mint csupán polgári szövetség könnyen felbontható volt, Párisban két év alatt 5000-en fölüli házasság bontatott fel.

A megesküdt párisi püspök, az éveiben előhaladott Gobet papjainak menetével megjelent a nemzeti convent sorompói előtt, kijelentvén, hogy ő a nép iránti engedelmességből ült a püspöki székbe; a népet csak annyiban csalta meg, a mennyiben hivatalának befolyását arra használta, hogy a szabadság és egyenlőség iránti szeretetet növelje. De most már midőn a szabadság erős léptekkel halad, midőn semmi egyéb iránti tiszteletnek nem szabad léteznie, hivataláról, mely a kath. isteni tisztelet szolgálatában állott, lemond és papjaival együtt leteszi a pásztorbotot.

Gregoire azonban azt állította, hogy Gobet csak félelemből tette ezt; mert azelőtt kevéssel még kath. szellemben nyilatkozott előtte. Egy toulousei protestáns pap Julián is kinyilatkoztatta ugyanakkor, hogy ő husz évig szolgált a reformált egyházban; de ezután a törvények szentsége lesz az ő temploma, a szabadság az ő istene, az alkotmány az ő evangéliuma. A szerencsétlenek még a legközelebbi év szabadság mámorában nyaktilon végezték ki mind kettőt, a vádra azt felelvén, hogy előmozdították a közerkölcs romlását.

Egy törvénytelen színjáték volt ez: amaz erő kifejtés, mindenfelé halál és teljes nélkülözése a vallásnak! . . . Egy elitelt a vértörvényszéken kinyilatkoztatta, hogy ő személyes ellensége a Mária fiának. Egy pap lábaival tapodta a keresztet: „Nem elég, hogy a test zsarnoka megsemmisíttessék, gázoljuk le a lélek zsarnokait is!“ Egy másik a szentelt otytát e szavakkal lökte egy számár elébe: „Barom, edd meg az Istent.“

A keresztyénséggel együtt eltűnt az istenbeni hit is. Egy buszó pap magáról a szószékről hirdette, hogy nincs Isten, s szónoklatát e felkiáltással zárta be: „Ha azonban még is volnál,

bizonyítsd be létedet és sujtsd rám villámodat.“ Egy temető kapura e feliratot tették: „A halál örök álom.“

Majd megint torzképet csináltak a vallásból. A G o b e t megesketeése után egy menet jelent meg a convent sorompói előtt, egy elleplezett alakkal. A vezető így szólt: „Halandók! szünjetekek meg egy Istennek, a kit képzeletek teremtett, tehetetlen villámaikk rettegni. Ne ismerjetekek ezután más Istent a szabadságnál, melynek legnemesebb, legtisztább képmását ezennel elöttetek leleplezem.“ Fölemelte a fátyolt, mely alatt egy fiatal angolnó ült, mint a szabadság istennője. Végsorsáról mellesleg csak annyit jegyzünk meg, hogy egy nápolyi grófhoz ment férjhez, azután 20 évet örült-ségben élt le, mindig ezt kiáltva: „Én a szabadság istennője vagyok.“

A párisi tisztos székes egyház a N o t r e D a m e is megszent-ségtelenítettett oly eszeveszett isteni tisztelettel. Itt a ballet egy s szépségét mint az ész istennőjét hordozták körül s felültetvén a a nagy oltárra a keresztet lábaihoz tették. Egy e l s a c e - vidéki városkában pedig ártatlanul énekelte az éji ör: „Dicsérd Isten a polgárt!“

Azonban Isten és az ő szentsége ellen nyilvánult örültlázaadási tettek mellett voltak még egyesek a forradalmi enthusiásták között is, kik magokat nyiltan a régi Krisztushoz tartották.

G r e g o i r az új választási törvény óta Blois püspöke, violaszin talárját soha sem tette le, s többször ült vele a nemzeti convent elnöki székében is.

Ő egy időben, mikor a strassburgi székes egyházat leakarták rombolni, a miért oly aristokratikusan emelkedett ki a polgárok házaikk közül, a művészet s tudomány emlékeikk kívül nem egy tudóst mentett meg. Ama napról, midőn G o b e t a keresztyén vallást mint tévhitet letette, következöleg emlékezik meg irataiban:

„A közoktatási bizottmányban voltam. A mint a convent ülésébe visszajöttem, kath. papokat és prot. lelkészeket láttam a szó-székre rohanni, istenkáromlások között mondván le hivatalukról. A hegypártiak (les Montagnardes) követei rám kiáltottak: „Lépj a

szószékre!“ Miért? „Hogy püspökségedről, bohóc-üzletedről lemondj.“ Azután az elnökre kiáltottak, hogy adjon nekem szót. A szószékre léptem, a lármát kezdetben mély csend követte. „A nélkül jövök ide, — szólók — hogy bizonyosan tudnám, mi történt itten. A hazáérti áldozatról beszélnek. Én ahoz szokva vagyok. Jövedelmemet, mint püspökét illeti ez? Örömet átengedem nektek! De a vallást illeti? Az jogotokon kívül van. Én katolikus vagyok meggyőződésből és pap szabad választás útján. Engem a nép választott a püspöki hivatalra, de a hivatást arra sem tőlök, sem tőletek nem nyertem. Elvállaltam annak terheit hordozni abban az időben, a mikor mindenfelől nehézségekkel volt körülvéve. Én valóban törekedtem kerületemben a jót előmozdítani, a ker. vallás szent alapelvei szerint cselekedvén: megmaradok püspöknek, hogy még több jót tehessek, s ki is kérem magam számára az isteni tisztelet szabadságát.“

E beszéd, minthogy a várakozásnak oly kevéssé felelt meg, többszörösen félbe szakították. Rá kiáltották: „Két lépcsőt léptél a vesztes helyre . . . harmadikra emeld lábadat.“ A mint helyére ment, eltávoztak tőle mint egy bélpoklostól. A földolog ebben nem az ő elszánt bátorsága, mely akkor megszokott dolog volt, hanem, hogy magát csufosan megvettetni engedte azoktól, kiknek véleményét nagyra becsülte.

Azt is megemlítette, hogy némelyek a legdühösebb lármázók közül neki lelkiismeretök mardosását jelentették ki ama gyalázatos ünnepek felett, melyeken jelen voltak; némelyek pedig kérték, hogy feleségeik gyónását titokban hallgassa meg, vagy, hogy gyermeköket keresztelje meg.

A vidéken, kivált délen és a protestánsok között, az isteni tisztelet egészen megszűnt. A parasztok mondták: „Ökreink ismerik a vasárnapot, nem akarnak akkor dolgozni.“ E közben Párisban egyes templomok megnyitattak, hová a nők boszus rettenthetlenséggel tódultak, hogy ott legalább imádkozzanak.

A tanácsháznál megvetőleg mondták erre: „Könnyelmű nők, kik töredelmeskedni akarnak bűneikért.“

Az esküt le nem tett papok, kiknek életmódjukról maguknak kellett gondoskodniok, mint titkárok, tisztartók és mesterlegények éltek. Mindenféle csel felhasználtatott hivatalt viselhetősökre. Az is megtörtént, hogy egy nő bált adott az állam termeiben és egy mellék szobában egy pap ült a gyóntatásra.

Robespierre még az istentagadás idejében ritka bátorsággal lépett fel az Isten ügyében, Robespierre, a ki így vélekedett: mi egy félmillió ember egy eszméért! a ki minden áron szabadságot és egyenlőséget akart. De ő tudta, hogy mind ezek csak az erkölcs- és közérzelmeken nyugosznak.

Ő, midőn (1794) Franciaországot véres kézzel kormányozta, a conventben a káromlók ellen e szavakkal lépett fel: „Ha a filozófia a maga moralját a valláson kívül más alapra építheti is, őrizkedjünk a népek e szent ösztönét megsérteni. Mert hol a genie, mely találmányával helyettesíthetné e nagy eszmét, a polgári rend és minden erények e védőjét.“

Ajánlatára tehát azt végezte a convent, hogy: „A francia nép elismeri Isten lételetét és a lélek halhatatlanságát.“ Rettenetes, hogy egy politikai gyülekezetben ily határozatnak is létre kellett jönnie! Azonban nem kicsinylendő az, a mit Robespierre e tekintetben megtett. Leghivőbb embereit sértette meg ez által, a kik így nyilatkoztak: „Tíz évvel lökött vissza minket, erre senki nem gondolt.“

A megrendelt isteni tisztelet teljesezésbe vétele természetesen nem tetszett. A Mars-mezőn egy nemzeti ünnepet szenteltek a hazai erényeknek. Dávid a festő Papiermache-ból szobrokat készített az erények- és bűnöknek. Az utolsókat elégették. Robespierre talárban jelent meg, mint pap, egy hatalmas virágcsokorral. Beszédét így végzé: „Franciák! ti a királyokat ostromoljátok, tehát méltó hozzátok az istenséget tisztelni. Lények lénye! te ismered kezeidnek művét! Gyűlölet a zsarnokság ellen és boszszu ég a mi sziveinkben az igazság és hazaszeretet mellett. Az a mi imánk, az a mi áldozatunk, az a tisztelet, melyet mi neked hozunk.“

Miután a vérengzők a vérfolyamban elmerültek, Gregoir mintegy csuda által megtartva, 1794 dec. 21-én a conventben egy beszédet tartott az isteni tisztelet szabadságáért. Zaj nélkül hallgatták végig, csak egy hang emelkedett: „a vallás nem egyéb, mint jó gazda-, jó fiu- és jó polgárnak lenni.“

A legközelebbi év elhozta ama szabadságot. De sokan a ker. vallást nem tarták kiegyeztethetőnek a forradalommal. Hogy azonban a fölébredett vallási szükségérzetnek valamit nyujtsanak, 1796-ban Párisban egy isteni tiszteletet rendeztek természeti vallás szerint. E csecsemőnek La Reveillere, az új alkotmány-szerinti köztársaság 5 directorának egyike, volt a dajkája.

Ez isteni tisztelet számára megnyitottak a templomok. Neve theophilantropismus, magában foglalja minden vallás alap-gondolatát: az isten- és emberszeretet. Innepeltek természeti és politikai ünnepeket, dekádokat, confirmatiót és esketést, imával, énekkel és prédikációval.

De hiányzott vallásos és történelmi nevezetes személyisége az alapítónak, hiányzott a lelkesedés. Ezek nélkül vallást alapítani nehezebb dolog, mint alkotmányt; a közömbösek nem biztosították fennállását, a komolyak és őszinték pedig megint a régi ker. valláshoz fordultak. Midőn La Reveillere egyszer Taleyrand-dal szép vallásának elterjesztése eszközeiről beszélgetett, utóbbi mondá neki: „Én csak egy módot tudok ajánlani: Jézus Krisztus, hogy a maga vallását megalapítsa, megfeszítettet és feltámadott: próbálja meg hasonlót tenni.“

Franciaország komolyan emelkedett fel halálharcából. A ker. vallás minden egyházi alakban akkor bizonyította be erejét leginkább, mikor üldözték s kiirtani törekedtek. A győzelemkoronázott hadvezér, ki a forradalom viharában esküdt föl, és Franciaországnak a szabadságért dicsőséget adott, fölismerete szükségességét annak, hogy az államot ismét keresztyén alapokra kell helyezni. Chateaubriandnak „a ker. vallás Geniussa“*) — mely

*) E nevezetes munka e cím alatt: „Le génie du christianisme

fényesen felmutatja nem annyira lényegét, mint azt a mit az a művészeti tudomány és civilisatio érdekében szolgáltat — úgy tünt fel Franciaország felett, mint szivárvány a vizözön után.

Mint hogy az első consul mindjárt azon gondolkozott, hogy Europa törvényes fejedelmei közzé belépjen, elhatározta a kath. egyházat megint helyre állítani — a pápávali szövetségben.

Midőn követét Rómába küldötte, kérdé ez: mikép alkudozzék a pápával? „Alkudozzék ön úgy velem, mintha 200,000 ember állana az ő parancsa alatt.“ Ennyire becsülte saját szempontjából egyháza fejének erkölcsi hatalmát.

A concordatum, a mint ma is fennáll, 1802-nek Husvétján iktattatott be ünnepélyesen a Notre Dame székesegyházban. Napoleon egyik tábornokától kérdezte: miként tetszett az ünnepély? mire ez így felelt: „Igen csinos kapucinád volt! Semmi sem hiányzott belőle, csak az a millió ember, a kik elvérzettek annak lerombolásában, a mit ön ismét fölépített.“

E korszak egy igen fontos tanúságot szolgáltat: Valamint a politikai eredmény bebizonyította, hogy törvény és engedelmesség nélkül a polgári szabadság fenn nem állhat, sőt a reszpublika a leggyalázatosabb zsarnoksággá fajul: azonképen a vallási eredmény is bebizonyította a vallás szükségét, sőt a ker. vallás nélkülözhetlen voltát egy civilisált népre nézve.

Az eredeti kéziratból fordította

KOZMA FERENC.

A pásztori levelek helye Pál életében.

A Tübingából kiindult tagadólagos ítézet kísérletei után, melyek a pásztori leveleket álműveknek bizonyítgatják, ¹⁾ több ki-

ou beauté de la religion chrétienne, 1802-ben jelent meg Párisban. Német fordításban 1803. Münsterben. Ford.

¹⁾ Baur: Die sogenannten Pastoralbriefe des Apostels Paulus auf's neue kritisch untersucht. Stuttgart und Tübingen. 1835.